

Ein gal manns dagbok

av Nikolaj Gogol

NB Rana
Depotbiblioteket

Ein gal manns dagbok

av Nikolaj Gogol

Omsett av Tove Jensen Holmås

Morten Espeland
Maria Henriksen

Regi og bearbeiding: Hans Henriksen
Scenografi og kostyme: Bjørn Tumyr
Koreografi: Nina Harte
Lysdesign: Ingrid Tønder

Inspisient: Per Berg-Nilsen
Maske: Stig Wedvik
Lyd: Jostein Reistad
Lys: Pelle Dengsø/Per Willy Johansen
Rekvisitørar: Finn Kirkeby/Kine Liholm Johannessen
Scenekoordinatorar: Birger Kingsrød/Atle Fættan
Kostymekoordinatorar: Tone Svartsund/Katarina Grasmø
Sufflør: Sissel Lillo-Stenberg

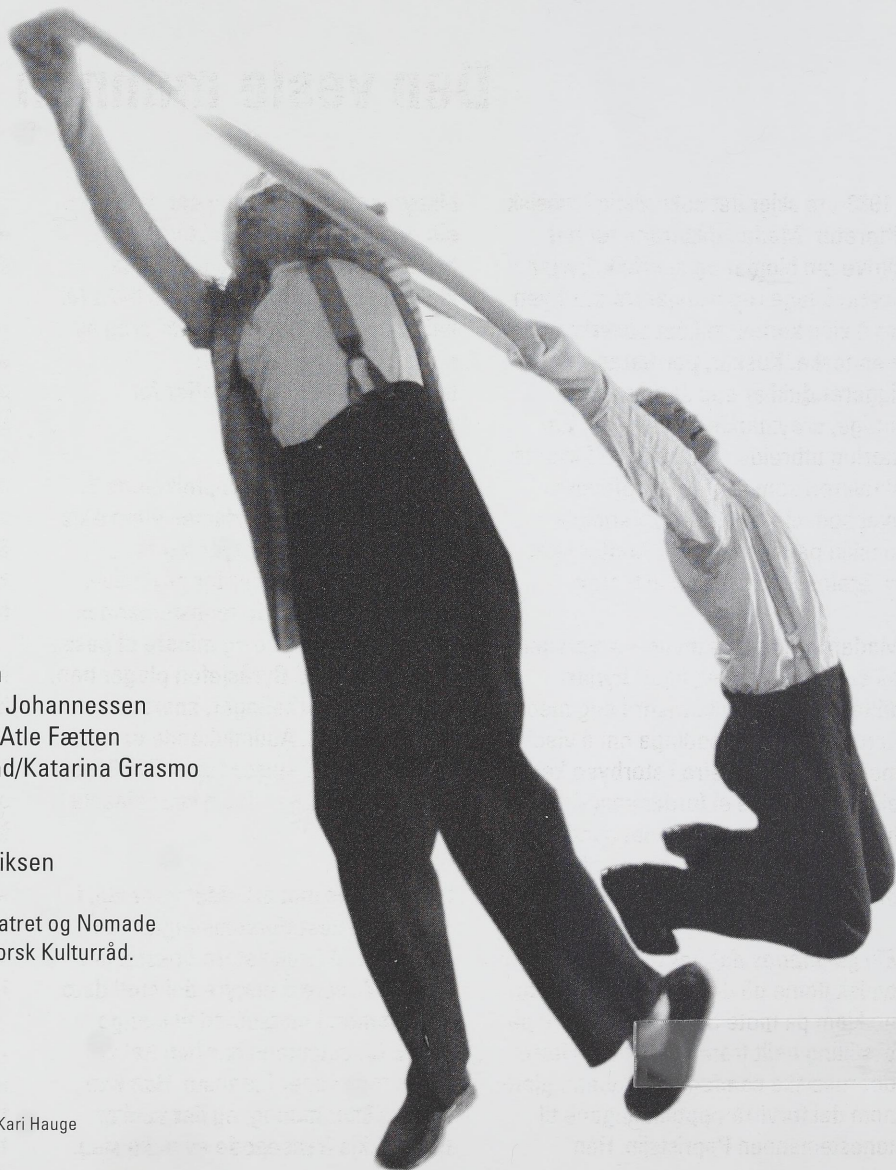
Hundebrev er omsette av Hans Henriksen

Ein samproduksjon mellom Det Norske Teatret og Nomade
Produksjoner. Framsyninga er støtta av Norsk Kulturråd.

Foto: Eigil Aasen

Première 4. mai 2002 på Scene 2

Programredaksjon: Hans Henriksen, Ida Michaelsen, Kari Hauge
Grafisk formgjeving: Knut-Jarle Hvitmyhr
Trykk: Falch AS

Den vesle mannen

I 1930-åra skjer det noko viktig i russisk litteratur. Medan diktarane før har skrive om blomar og kjærleik, byrjar dei no å lage reportasjar frå storbyen for å vise korleis miljøet påverkar menneska. Kuskar, portnarar og tiggargar dukkar opp saman med fattige, drøymande kunstnarar. Ein særleg utbreidd type blir den forhutla skrivaren som slepar seg gjennom livet som ein levande kopieringsmaskin på eit eller anna kontor i det umåtelege byråkratiet til tsaren.

Medan «den vesle mannen» vart sedd på som ein latterleg figur, byrjar diktarane no å solidarisere seg med han. Ja, bak oppmodinga om å vise medkjensle med ofra i storbyen kan ein snart merke ei fordømande haldning, ikkje berre til dei barske overordna, men òg til det samfunnet dei levde i.

Ein gal manns dagbok (1935) er eit typisk døme på dei nye genrane som no kjem på mote og som har halde på si stilling heilt fram til vår tid. Vi lærer det russiske samfunnet å kjenne gjennom dei forvirra oppteikningane til tenestemannen Popristsjin. Han

tilhører dei mange som har satsa livet sitt på å kome seg fram i byråktierhierarkiet. Og da han likevel ikkje klarar å hevde seg, blir han eit bytte for hallusinasjonar som snart får preg av sinnssjukdom. Den enkle tenestemannen blir eit offer for stormannsgalskap.

I den første dagboksoppteikninga 3. oktober har sinnssjukdomen enno ikkje brote ut. Men det er tydeleg at Popristsjin er eit offer for psykosen. Den middelaldrande tenestemannen kjenner seg mindre og mindre til pass i departementet. Byråsjefen plagar han, snart med overhalingar, snart ved at han er likesæl. Audmjukande er også arbeidet med å spisse Hans Eksellenses fjørpennar, eit par dusin kvar einaste dag.

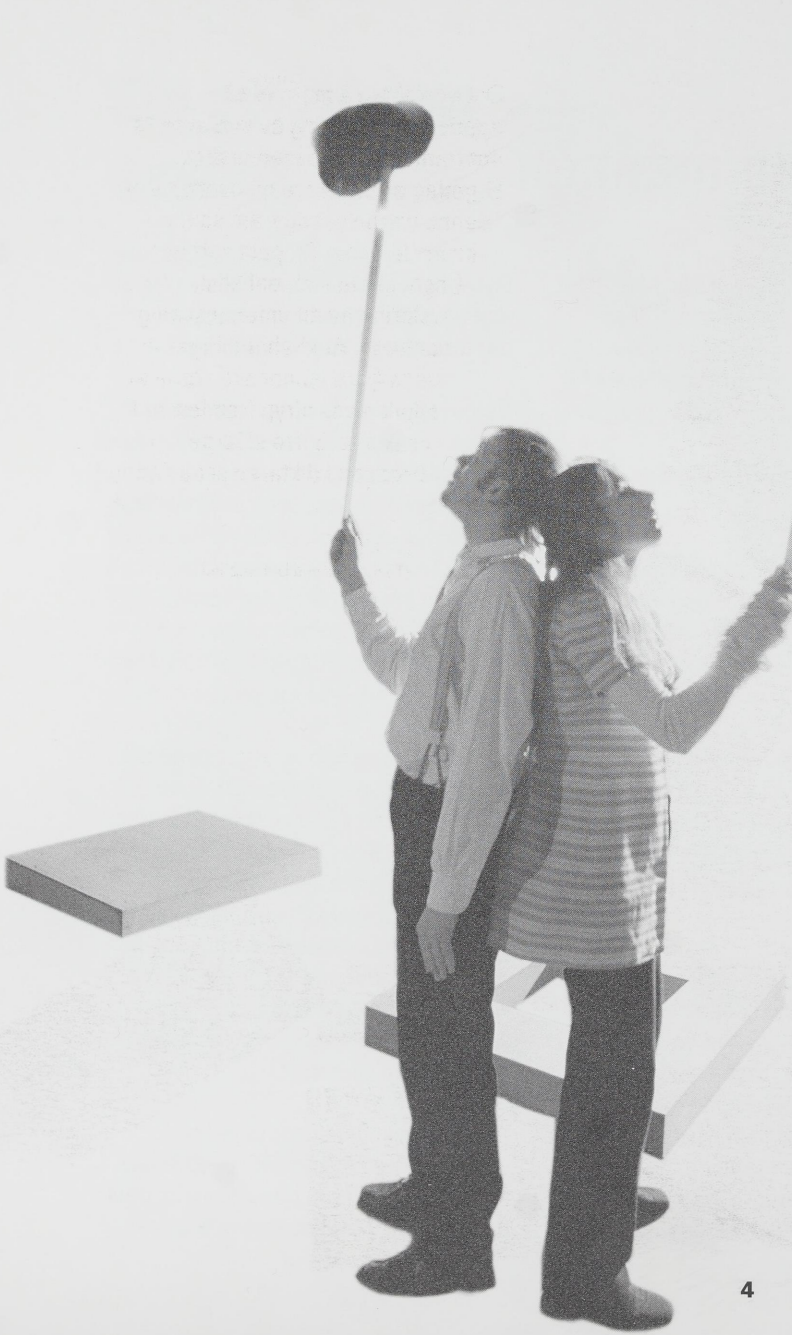
Uviljen hans mot arbeidet ytrar seg i skoft og tenesteforsømmingar. Han «gløymer» å bruke store bokstavar i skriva, lèt vere å utstyre dei med dato og nummer. I motsetnad til mange andre tenestemenn har han heller ingen føremoner i tenesta. Han kan ikkje ta imot muting, og det vankar heller ikkje frynsegode av noko slag.

Det som held liv i han, er noko «edlare» enn alt anna arbeid, og framfor alt er det forelskinga i dotter til sjefen.

Den svanereine Sophie manglar heilt sansen for den ekle Popristsjin. I hennar augo er han berre «eit misfoster», «ei skilpadde». Han veit da òg at forelskinga er vonlaus, men orkar ikkje å vedgå det. I staden uttrykkjer han det i form av nokre brev frå skjøtehunden til Sophie. At dyr kan tale saman, lyder kanskje litt underleg, vedgår han. Men han har faktisk lese om slikt.

Meir overraskande er det at hundane kan skrive til kvarandre òg. Likevel – Popristsjin trøystar seg med at han no har byrja å sjå og høyre ting som ingen andre har høyrte eller sett maken til. Med tydeleg sympati viser dikteren korleis desse vrangførestellingane litt etter litt utviklar seg til sinnssjukdom. Men først får Popristsjin ordet til å vende seg mot det umenneskelege byråkratiske systemet.

Popristsjins einmannsopprør mot sosiale skilnader kan likevel ikkje føre til endring i stillinga hans. Han må pent finne seg i å halde ut med alle krenk-

ingane og fornedingane. Som kompensasjon byggjer han seg ei verd av ønskedraummar. Han skulle så gjerne ha kasta eit blick inn i soverommet til kjærasten sin. «Maken til paradys finst nok ikkje i himmelen ein gong.»

Da hundebrevna viser at han har ein farleg rival, ein kjekk, mørkhåra kammerjunker, blir han atter gripen av opprørske tankar: Kanskje er han sjølv ein greve eller general som berre tilsynelatande er ein fattig tenestemann?

Her anar vi atter ei samfunnskritisk side ved Gogols novelle: Popristsjin kan oppfattast som ein sosial opprørar som ønskjer å rette nakken og løfte hovudet. Men det tyder ikkje at han reiser seg mot samfunnsinstitusjonane for å forandre dei. Han gjer ikkje opprør mot det byråkratiske systemet, berre mot den underordna stillinga si i systemet, Popristsjin er framleis ein drøymar som i fri fabulering søkjer kompensasjon for nederlaget sitt.

I den sjuke fantasien sin finn han seg ein rang som er høgare enn alle andre: Han utropar seg til kong Ferdinand VIII av Spania. Den verkelege verda stig no fram for han som blendverk. Vanvitet har brote ut, han innfører ei ny tidsrekning og

noterer under «Anno 2000, 43. dagen i april»: «Dette er den store triumfdagen! Spania har ein konge. Han er funnen. Og denne kongen er eg.» Frå no av blir oppteikningane meir og meir absurde. For å kome bort frå dei nådelause straffetiltaka ved sjukehuset fablar han om ein troika som skal føre han tilbake til det lykkesæle barndomslandet, til ei kjærleg, vernande mor: «Mor, ha miskunn med det sjuke barnet ditt! Men veit de at beyen i Alger har ei vorte like under nasen?»

Det er sjeldan å møte ei så opprivande skildring av vonløysa til det framandgjorde mennesket. Eigenleg er det berre på overflata at denne dagboka stig fram som ei bisarr historie. Djupast sett har Gogol gitt oss ei realistisk avsløring av eit umenneskeleg samfunn. At «behandlinga» av sinnssjuka menneske i form av iskalde vassdryp framleis er i bruk, kan berre skjerpe brodden i diktaren si avsløring.

Geir Kjetsaa
(Til nynorsk ved Leif Mæhle)

Nikolaj Gogol

På skolen vart Gogol kalla «den gåtefulle dvergen». Ingen trudde at denne sære einstøingen ein gong skulle bli ein av dei største diktarane i Russland. Men Gogol lika oppnamnet sitt. «Ja, det er sant at eg er ei gåte,» skriv han heim til mora. «Aldri har nokon gjetta meg fullt ut.»

Sant nok, livet hans er innhyla i mysterium. Mange av mysteria skapte han sjølv, – det var ingenting som gledde han slik som ein vellykka mystifikasjon. Dei fleste av dei mysteria som spinn seg om livet hans, er da også farga av hans frodige fantasi. Det er ikkje tilfeldig kva for mytar som blir skapte omkring ein stor diktar.

Ut av det gåtefulle livet til Gogol veks det ei rik og fantasifull dikting. Det kan neppe forundre oss at mystifikasjonen er utgangspunkt for handlinga i dei viktigaste verka hans. Diktinga hans er enda rikare på gåter enn livet hans.

I dag finst det neppe to samanfallande syn på Gogol. Og usemja viser seg ikkje berre i ulike tolkingar av einskildverka. Oppfatningane er så avvikande at dei synest å stengje kvarandre ute.

For somme står han som skaparen av den samfunnsengasjerte realismen i russisk litteratur. For andre er han ein drøymar som gjekk sund i det brutale møtet med røynda. Var han ein «sosial» diktar som ville avsløre eit rote samfunn? Eller var han forkynnaren av eit ideal snarare enn ein samfunnskritikar?

Når Gogol er gåtefull, er grunnen kanskje at han sameinar den eineståande observasjonsevna si med

lengten etter den tapte harmonien. Med Janus-andletet sitt skodar han snart mot jorda og blir samfunnskritisk, snart mot himmelen og blir forkynnar. På den eine sida blir han den første realisten i russisk litteratur, mannen som opnar nye dører i diktinga. På den andre sida står han fram som ein av dei store profetane i Russland, ein forkynnar av indre vekst i og omdanning av mennesket.

Naturleg nok måtte ein kunstnar med Gogols manglande harmoni mellom romantisk diktarsyn og realistisk skaparevne vere dømd til eit problemfylt tilvære. Han makta aldri å skape forlik mellom dei realistiske og dei romantiske draga i skaparnaturen sin. Evna til å skildre skuggesidene i livet var nær ved å stogge den romantiske begeistringa hans, og trongen til å forkynne Russlands frelse truga med å kvele evna hans til sannferdig skildring. Dess sterkare Gogol kjende seg kalla til å fremme den moralske oppsedinga til nesten sin, dess vanskelegare vart det å følgje diktarkallet.

At Gogols liv dermed vart ein tragedie, kan likevel ikkje gjere innverknaden hans på den russiske litteraturen ringare. Jamvel om han ikkje fann noka løysing på problema sine, var det *hans* spørsmål som vart ført vidare i

diktinga. Det var Gogol som gav russisk litteratur det særpreget som denne litteraturen har hatt heilt til våre dagar: dikteren skal avsløre det vonde og forkynne det gode, diktinga hans skal tene fellesskapen. Gogol ville strekkje ut ei medfølande hand til dei audmjuke og diskriminerte, han ville synd og urett til livs. Med han vart litteraturen det store debattforum i Russland. Her søkte publikum svar på spørsmåla i samtida, og her vart dei fleste samfunnsreformene førebudde.

I dag er det ingen som vil nekte for at Gogol er den russiske prosadiktinga sin far. For dei fleste av dei som følgde etter han, var han ikkje berre ein forløpar, men ein føresetnad. «Vi har alle vikla oss ut av Gogols kappe.» Om utsegna stammar frå Turgenev eller Dostojevskij, har i grunnen ikkje noko å seie. Utsegna kunne nemleg ha kome frå alle «dei store russarane» – som ei hylling til den dikteren som Tsjekhov kalla den største i Russland.

Frå føreordet til *Nikolaj Gogol. Den gåtefulle dikteren* av Geir Kjetsaa, Gyldendal Norsk Forlag, 1990. (Til nynorsk ved Leif Mæhle)

Depotbiblioteket

02sd 11 564

det norske teatret

www.detnorsketeatret.no

VÅRE HOVUDSPONSORAR ER

– oss mennesker imellom